

תקופת "פסק הזמן" הראשונה בעבודתי ב"נתיב"- "בר"

עברו למעלה משלוש שנים מאז שהפסקתי את עבודתי ב"נתיב"- "בר" בקיץ 1956, ועד אשר חזרתי לרכז את פעולות "בר" בתחילת 1960. בשנים אלה שוב מלאתי תפקיד של מרכז משק בכפר בלום והייתי שקוע בעבודה, עסוק בדאגות ובטרדות יום-יומיות וכן בתכנון פיתוח המשק. בכל זאת השתדלתי לעקוב אחר ההתפתחויות. מדי פעם "הצצתי" למשרדי "נתיב" בתל אביב כדי להמשיך להיות מעורה בפעולות שהתנהלו בתוככי ברית-המועצות ובפעילות ההסברתית במערב. בשנות היעדרותי היו התפתחויות חשובות בשתי "החזיתות".

פעילות "נתיב" בברית-המועצות ובוורשה

המגע והקשר בין שליחי "נתיב" לבין יהודים במוסקבה ובערי השדה, התרחבו והתחזקו. האווירה הכללית בברית-המועצות שלאחר הוועידה ה-20 של המפלגה הקומוניסטית, הותירה ככל הנראה את השפעתה והיהודים פחדו פחות והעזו יותר ליצור מגע עם אנשי השגרירות הישראלית. התרשמתי שצוותות "נתיב" עשו עבודה טובה. בזה אחר זה התחלפו הרכזים, שעשו כל אחד שנתיים במוסקבה- אברהם שאנן המנוח, ויבדלו לחיים ארוכים אריה לובה אליאב ויהושע פרט. תחת ניהולם התרבו והתגבשו קשרים עם יהודים במוסקבה ובערי השדה, שריכזו סביבם קבוצות קטנות ואיפשרו לשליחי "נתיב" במוסקבה לעקוב אחר המתרחש. זרם המידע שהתרכז במשרד "נתיב" בתל אביב העשיר ללא ספק את ידיעותינו על גורל היהודים בברית-המועצות, העמיק את ההבנה והיה בסיס טוב יותר גם לתכנון המאבק הציבורי במערב. בתקופת היעדרי התקדמה מאוד פעולת המשרד התל-אביבי של "נתיב" בכמה שטחים. מלבד ריכוז מידע ועיבוד נתונים על המתרחש בברית-המועצות ומדינות מזרח אירופה בכל מה שנוגע לחיי היהודים, החל המשרד להכין בצורה מקצועית יותר חומר קריאה על ישראל והתפוצות בשפה הרוסית.

כאמור, התרחב מפעל משלוח חבילות ליהודים בברית-המועצות והוכנה כרטסת כתובות של יהודים שהפרטים עליהם הגיעו בדרכים שונות. חשוב היה להרבות בכתובות, הן לצורך משלוח חבילות, והן למשלוח "הזמנות" לעלייה במסגרת "איחוד משפחות". ממדי המשלוחים של חבילות המזון גדל כל-כך עד כי שלטונות ברית-המועצות מצאו לנכון

להבהיר במאמר בעיתון כי ידועה העובדה שחבילות רבות כלל לא נשלחות על-ידי קרובים, אלא על-ידי מוסדות, שמטרתם להשמיץ את ברית-המועצות, ולהוציא עליה לעז, כאילו קיים בה מחסור גדול במזון. משום מה לא לווה המאמר באיסור על המשך המשלוח של החבילות ולא בהחרמתם.

תרומה רבת-עוצמה היתה ל"פסטיבל הנוער הדמוקרטי" שהתקיים במוסקבה ב-1957, ושב השתתפה גם משלחת מישראל. הסובייטים היטיבו להפוך פסטיבל זה להתכנסות נוער גרנדיוזית. היוזמים דאגו להרחיב את המסגרת אף מעבר לארגוני נוער קומוניסטי, וביניהם השתתפה גם משלחת מישראל, שהיתה מורכבת מצעירות וצעירים מבני ההתיישבות העובדת וחברי מפלגות פועלים ציוניות. אנשי "נתיב" בארץ עשו עבודה מצוינת בהכנת המשלחת. הם גייסו כמה בעלי יכולת ארגונית מעולה, דאגו שהמשלחת תכלול להקות פולקלור של זמר ומחול ישראליים, וגם כמה סולנים מעולים. 100 אנשי משלחת, חבורה מלאה חן נעורים והתלהבות שקיבלו תדרוך טוב, יצאו בהרגשה שהם ממלאים שליחות לאומית רבת חשיבות. הצלחת משלחת הנוער מישראל היתה מרשימה. המשלחת שאבה אליה כמגנט רב-עוצמה יהודים מכל הגילים ומכל רחבי ברית-המועצות. אנשי "נתיב" במוסקבה העבירו ליהודים מבעוד מועד את המסר על בואה של המשלחת הישראלית, אך חשוב היה גם הפרסום הרשמי מטעם מארגני הפסטיבל, שכלל ידיעה על השתתפות משלחת מישראל. הידיעה פשטה חיש מהר גם למקומות מרוחקים ברחבי המדינה. המסע של המשלחת ברכבת מגבול רומניה, משך קבוצות יהודים אל התחנות שבהן עצרה הרכבת בדרכה למוסקבה. ברחובות מוסקבה הריעו אלפי יהודים לחברי המשלחת, שעשו דרכם במשאיות אל האיצטדיון ובחזרה. לפסטיבל במוסקבה הגיעו יהודים מרחבי ברית-המועצות, גם ממקומות מרוחקים מאוד. רושם רב עשו על הישראלים גלי ההתלהבות, האהבה וההערצה שהורעפו עליהם בעת הופעותיהם. גם פגישות אין ספור עם יהודים בהזדמנויות שונות, ריגשו את הישראלים עד עומק לבם. כאשר התחילה העליה המשמעותית מברית-המועצות, למדנו לדעת מפי העולים, שבסוף שנות החמישים ובראשית שנות השישים, התלכדו במוסקבה ובערי השדה קבוצות יהודים בעלות גוון ציוני. רובן נזהרו מגיבוש דפוסים ארגוניים והעדיפו לפעול כ"התכנסויות חברתיות", במסיבות בית פרטיות, בטיולי קיץ וכיוצא באלה. רק בהדרגה קיבלו כמה מן הקבוצות או החוגים האלה אופי ארגוני מגובש כלשהו. שליחי "נתיב" במוסקבה הצליחו לקיים קשרים עם מספר קטן יחסית של קבוצות וחוגים כאלו, ועל אחרים קיבלו מידע. שליחי "נתיב" נזהרו מלקיים קשרים קבועים דווקא עם קבוצות מאורגנות יותר, כדי לא לסכן את פעילותם. בשנות החמישים עדיין נמנעו רוב הקבוצות לחפש קשר ישיר עם שגרירות ישראל במוסקבה. עברו עוד שנים עד אשר גבר עוז רוחם של היהודים ואנשי החוגים והקבוצות הציוניות התחילו לחפש קשר עם השגרירות והפצירו באנשיה "לא להגזים" בזהירות. היו אף כאלה, שטענו כי הפחד מהם והלאה, ולכן גם אנשי השגרירות אינם צריכים לחשוש.

החל משנת 1956 גברה גם פעילות "תיב" בוורשה. פעילות זו היתה קשורה בעקיפין בפעילות במוסקבה.

למרות שמספר היהודים בפולין היה קטן יחסית, היו כמה מראשי המפלגה הקומוניסטית יהודים, אלא שלא עבר זמן רב ובפעולות טיהור סולקו מן השלטון יהודים בעלי מעמד. בשנת 1956 "מרדו" הקומוניסטים הפולנים, ובראשם גומולקה, בשליחי הקרמלין בוורשה, ובראשם שר ההגנה הפולני רוקוסוגסקי, שהיה מרשל בצבא ברית-המועצות.

בפולין, שלא כבמקרה של הונגריה, שם דרסו הטנקים של הצבא הסובייטי את המרד נגד השלטון הסטאליניסטי, מצא חרושצ'וב דרך להתפייסות מסוימת עם גומולקה, שעמד בראש המהפך במפלגה הקומוניסטית בפולין. את עשיית החשבון איתו החליט הקרמלין לדחות, לעת מאוחרת יותר.

על-פי הסכם הריפטריאציה שבו לפולין אזרחים פולנים לשעבר שנתקעו בימי מלחמת העולם השנייה ברוסיה. בין השבים היה מספר לא מבוטל של יהודים, ביניהם נכללו בראש ובראשונה יהודים פולנים "מקוריים", אך היה גם מספר קטן של יהודים רוסים, שמצאו דרך להיכלל בתהליך הריפטריאציה. הם הסתייעו בנישואים פיקטיביים עם אזרחים פולנים לשעבר, או שמצאו אפשרות "להתאים" את מסמכיהם... בדרך זו יצאו לפולין קופל סקופ, שכזכור הצלחתו למסור לו הוראות עוד בשעה שישב בבית-סוהר סובייטי, יעקב ינאי ויוסף מלר, שעם עלייתם הצטרפו לצוות "נתיב" ו"בר" בתל אביב, ובמשך שנים רבות תרמו תרומה חשובה. ביחס של שלטונות פולין לעליית יהודים לישראל, בעיקר "רפטריאנטים", היו עליות וירידות. שליחי "נתיב" בשגרירות ישראל בוורשה סייעו רבות לעלייה זו. כך הגיעו ארצה עולים מברית-המועצות במספרים גדולים פי כמה מאשר הזרם הזעיר שהצליח להסתנן מברית-

המועצות במסגרת איחוד המשפחות. נוסף לזרם העלייה מפולין, גדלה בשנת 1958 העלייה מרומניה, תחילה בטיסות דרך וינה ומאוחר יותר גם בהפלגות בים.

ממשלת רומניה החליטה לאפשר ליהודים לעלות לישראל, ומשהגיעה הבשורה הגישו יהודי רומניה בהמוניהם בקשות להיתרי יציאה. קצב תהליכי האישור היה איטי יחסית, ובשנה הראשונה יצאו כ-9,000 יהודים. שליחי "נתיב" ברומניה פעלו במרץ, אך לא עבר זמן רב ושגרירי מדינות ערב בבוקרשט הסתערו במחאות ואיומים על משרד-החוץ הרומני, וממשלת רומניה הודיעה כי חזרה בה מהחלטתה. אנשי "נתיב" מצאו דרכים להבטיח את המשך העלייה מרומניה. יהודים יצאו, אך לא לישראל כביכול, והם הגיעו לארץ דרך אתונה ופולין ואפילו בריסל. מאז סוף שנות החמישים נמשך הטיפול הנמרץ של "נתיב" בהבטחת אפשרויות היציאה מרומניה. היו שנים טובות והיו שנות רזון רבות, כאשר "נתיב" מחפש אחרי תחבולות כדי שזרם העלייה מרומניה לא ייפסק. עליית יהודי רומניה היתה לאחד ההישגים הגדולים של "נתיב". מאז שהוטלה עליו האחריות לעלייה מרומניה, עלו משם במשך למעלה מ-35 שנים, כ-160,000 יהודים.

הגברת זרם העלייה ממזרח אירופה הציבה בפני ממשלת ישראל אתגר רציני: הבטחת תנאים לקליטה נאותה. בעדיפות ראשונה היה צורך בהגברת קצב הבנייה

לשכון. משרד האוצר היה זקוק באופן דחוף לאמצעים. שאול אביגור פעל במרץ ובתקיפות בהציגו בפני הממשלה את צרכי העלייה הדחופים. מעמדו והשפעתו של שאול אצל בן-גוריון ושרי הממשלה, סייעו לו לשכנע את הממשלה לנקוט צעדים של ממש כדי לגייס מימון לבנייה בפרט ולצרכי קליטה בכלל. הוחלט על מלווה חובה לקליטה וסוכם שהמגבית בתפוצות תגוייס אף היא לענין זה. בן-גוריון הופיע אישית בפני משלחת של המגבית שהגיעה ארצה, ובנאומו חזה שבעתיד עוד תבוא עלייה המונית גם מברית-המועצות.

תהליכים במדיניות חוץ ופנים של ברית-המועצות

בשנת 1956 גברה, כאמור החדירה האינטנסיבית של הסובייטים למזרח התיכון. את המבצע הטיל חרושצ'וב על שלפין, עורכו הנמרץ והתקיף של ה"פרוודה" - בטאונה הראשי של המפלגה הקומוניסטית בברית-המועצות. שלפין מונה באותה שנה לשר-החוץ במקום מולוטוב. נשק סובייטי זרם למצרים. בזירה המדינית התייצבה ברית-המועצות באופן בלתי מסויג לימין הערבים, הן בתגובותיה להתנגשויות בין ישראל לירדן, והן בעת החרפת המצב בגבול ישראל-סוריה. בכל פעם שנידונו במועצת הבטחון של האו"ם מצבי משבר והתנגשות בין ישראל ושכנותיה, גינו הסובייטים את ישראל ותמכו בצורה בלתי מסויגת בערבים. לשיא האיבה לישראל הגיעו הסובייטים בעת "מבצע סיני", כאשר כוחות צה"ל הגיעו עד לתעלת סואץ ובריטניה וצרפת עשו נסיון להשתלט על התעלה. כלי התקשורת הסובייטים תקפו בשצף קצף את ישראל. גלי ההשמצה וההסתה לא יכלו שלא להשפיע, והגבירו את האנטישמיות בקרב המון העם.

ברית-המועצות החזירה את שגרירה אברמוב מתל אביב והוא שב לישראל רק אחרי שבלחץ האמריקנים סוכם על הנסיגה מתעלת סואץ. אם שנת 1956 החלה באווירה של ליברליזציה מסוימת בהמשך לוועידת המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, הרי שלקראת סוף השנה ובמהלך השנים 1957 ו-1958, חלה שוב הקשחה במדיניות הפנים הסובייטית. חרושצ'וב חיזק את מעמדו לאחר שסילק מהמוסד העליון של המפלגה את הסטאליניסטים הוותיקים מולוטוב וקגנוביץ', ומאוחר יותר הדיח את בולגנין מתפקידו כראש-הממשלה. חרושצ'וב עצמו נבחר לראש-הממשלה, בנוסף להיותו מזכיר ראשי של המפלגה. בשנים אלה התרבו התבטאויות אנטישמיות מובהקות של חרושצ'וב בהזדמנויות שונות. נימה עוינת ליהודים נשמעה כבר בקיץ 1956, בשיחה עם משלחת של סוציאליסטים צרפתים. בשנת 1957 התארחו במוסקבה מנהיגים של המפלגה הקומוניסטית הפולנית בעת החגיגות לארבעים שנות המהפכה. הם שוחחו עם חרושצ'וב כפי ששוחחו איתו משלחות אחרות. בשובם לוורשה, נודע, כי בעת השיחה אמר חרושצ'וב, בין השאר, שבמנגנון המפלגה בפולין יש יותר מדי "אברמוביצי'ם". המסר

היה ברור. במקרה זה כמו במקרים אחרים, קשה היה לוודא אם כך בדיוק אמר חרושצ'וב, אולם "הסיפורים" האלה העידו על יחסו של חרושצ'וב ליהודים, דבר שהיה ידוע בחוגי המפלגות הקומוניסטיות.

היו גם ידיעות שבכמה תדריכים שהופצו בין סניפי המפלגה הקומוניסטית נכללו "הסברים" בנושא היהודי, שהעידו על "הקו" העוין שנוקטת בו הנהגת המפלגה ובראשה, כמובן, חרושצ'וב.

יחד עם זה המשיכו השלטונות הסובייטים "להתגונן" מול הביקורת הגוברת במערב על היחס של המשטר בברית-המועצות ליהודים.

למשל, כאשר נפטר הרב הראשי שליפר, פורסם שפקידים בכירים ביקרו אצל אלמנתו של הרב והביעו בפניה תנחומים בשם הממשלה.

בצרפת הופץ בין סניפי המפלגה הקומוניסטית הצרפתית מכתב מאת הארגון הסובייטי לקשרי תרבות עם מדינות זרות. המכתב ניסה להצדיק את ה"טמיעה מאונס" של יהודי ברית-המועצות. היה חשוב, הוסבר במכתב, שיהודים ימצאו את עצמם "בבית" בתרבויות "אוניברסאליות". המכתב מנה שמות של אישים ידועים בעולם שאיש לא מתייחס אליהם כאל יהודים, כמו: הכנר יהודי מנוחין, בתקופה הנוכחית, או דישראלי הבריטי בזמנו, כמו גם המשורר הגרמני היינריך היינה. המכתב הזכיר משום מה גם את צ'רלי צ'פלין, שכלל לא היה יהודי. במכתב נטען שבארבעים שנות המשטר חוסל "הגיטו היהודי התרבותי", שהיה קיים בימי הצארים, וקם דור יהודי צעיר שההסתגרות היהודית זרה לו.

היתה זאת פעולה דחופה בתגובה לתסיסה שהלכה וגברה במפלגות הקומוניסטיות נוכח היחס אל היהודים בברית-המועצות, על רקע ידיעות על דיכוי התרבות היהודית, רצח הסופרים היהודים, ועוד.

את הרדיפות בימי "קשר הרופאים" וההוצאה להורג של סופרים יהודים, לא הכחיש המכתב, אך היה בו איזכור של "הפרות חוק", שהביאו לפגיעה באזרחים יהודים... "אך כבוד זכויות אזרחים הוחזר עתה...". "קיימת עדיין תרבות יהודית בבירובידג'ין", נאמר במכתב, "אך דרישות לתרבות יהודית ברוסיה הן סנטימנטליות וחסרות טעם. ספרות מופת בידיש שיש לה ערכים אוניברסליים מתורגמת לרוסית והיא הופכת לנחלת מיליוני קוראים. תורגמו כבר יצירות של פפר, מרקיש ואחרים..." - נאמר במכתב.

מן הראוי לציין, ויתכן כי הדבר מלמד על אופיו ומזגו של חרושצ'וב, כי למרות המאמצים שנעשו להסביר למערב שאין "בעיה יהודית" ברוסיה וכי ליהודים יש יחס הוגן, חרושצ'וב עצמו לא הצליח "להתאפק" ובראיונות עם גורמים מערביים הוא דיבר שוב ושוב על יהודים. באביב 1958 שוחח גרוסאה, כתב ה"פיגארו" הפריסאי עם חרושצ'וב ורשם מפיו כמה פנינים: "המוני יהודים הגיעו תחילה לבירובידג'ין בגל של התלהבות. בבירובידג'ין היו תנאים מצוינים לפיתוח תעשייה וחקלאות. חבל ארץ עשיר, אך היהודים ברחו משם כי אינם מסוגלים לחיות חיים קולקטיביים, לא בתעשייה ולא בחקלאות. יהודים הם צוענים אינטלקטואליים" וכו'.

ההסתה נגד יהודים החמירה מאוד כאשר חרושצ'וב החליט לפתוח במסע נגד

שחיתות כלכלית בברית-המועצות, ונקט בתמרון שהיה מקובל בימי הצארים: לרכוש את אהדת ההמון בעזרת הסתה אנטישמית. ברחבי ברית-המועצות נאסרו אלפי אזרחים ונשפטו על פשעים כלכליים. העיתונות דיווחה בעיקר על המקרים הבולטים ביותר. לא נהגו להזכיר את הלאומיות של הפושעים במפורש, אך הקפידו להזכיר את שמותיהם. כאשר שם המשפחה לא היה יהודי מובהק, דאגו להזכיר את השם הפרטי ושם האב. לשם משפחה שצלילו ספק רוסי ספק יהרדי הוסיפו את ה... "יוסף חיימוביץ", פרט שלא השאיר ספק באשר ללאומיותו של הפושע.

הצוות המוסקבאי של "נתיב" דאג לספק למשרד הראשי בתל אביב חומר רב על המסע נגד השחיתות הכלכלית. הפרסומים בכלי התקשורת הסובייטיים הפכו לעתים קרובות למסע אנטישמי מובהק. במשרד בתל אביב הצטברו קטעי עיתונות סובייטית ודיווחים על שיחות עם יהודים, שהזינו את סניפי "בר". במיוחד באירופה הצליחו סניפי "בר" להסב את תשומת הלב של חוגי השמאל שאהדו בדרך-כלל את ברית-המועצות. מה שהיה חשוב עוד יותר - חומר רב הופץ בין פעילים יהודים ולא-יהודים במפלגות הקומוניסטיות באנגליה, צרפת, איטליה, וארצות מערב אירופה אחרות.

מבצע "בר" במערב

בנימין אליאב, שריכז את פעילות "בר" בשנות העדרות, עשה רבות בארגון לשכה פעילה ואפקטיבית בתל אביב, ובהרחבה וקידום של פעילות "בר" באירופה ובארצות-הברית. חוזקו וגובשו צוותי "בר" גם בסניפים שבהם הספקתי אני להניח יסודות בלבד. את ההצלחות של מבצע "בר" יש לזקוף במידה רבה לבחירתם של שליחים ועובדים מקומיים בעלי רמה תרבותית גבוהה. לצד השליח פעלו יהודים מקומיים, כמו הסופר עמנואל ליטבינוף בלונדון, העיתונאי והעורך משה דקטר בניו-יורק, שידעו מן ההתחלה להעלות את פרסומי ההסברה של "בר" לרמה נאותה. עד מהרה הפכו החזרונים (כן, חזרונים) שהוקצו ליחידות "בר" בשגרירויות ובקונסוליות של ישראל למוקדים של פעילות תוססת.

בשנות החמישים המאוחרות, היתה גם ישראל, ולא רק הארגונים היהודים בתפוצות, יעד להסברתנו. האדישות והבורות סביב שאלת היהודים בברית-המועצות היתה רבה. נתקלנו בחוסר עניין ובחוסר תשומת לב, ודברינו נתקבלו במידה של סלחנות או "סימפטיה" בלתי מחייבות.

כך הסתיימה התכנסות של הוועד הפועל הציוני בירושלים ללא איזכורם של יהודי ברית-המועצות. מאוחר יותר, לקראת סוף שנות החמישים, חל השנוי. כמוכן שהיו גם תופעות יוצאות דופן. באביב 1958 ביקר ראש-הממשלה, בן-גוריון בארצות-הברית. בראיון לטלוויזיה האמריקנית אמר בן-גוריון שהוא צופה בעתיד עלייה המונית של יהודים מברית-המועצות. בלבו, אמר בן-גוריון, גובר הבטחון שהדבר אמנם יתגשם. שאול אביגור דאג להעביר לבן-גוריון דיווחים של צוותי "נתיב" ממוסקבה.

היו עוד אישים שלהם היה שאול ממציא דוחות ממוסקבה, אולם בן-גוריון היה מן היחידים שקלט את המסר כבר בשנים ההן.

נחום גולדמן, אז נשיא ההסתדרות הציונית ונשיא הקונגרס היהודי העולמי, החל גם הוא לגלות מידה מסוימת של התעניינות בגורלם של יהודי ברית-המועצות. גולדמן, הבולט שבין המנהיגים הציוניים של יהודי התפוצות, הגיב בדרך האופיינית לו לאתגר החדש. כנואם מבריק, שהתברך גם ב"שארם" אישי במגעיו עם מנהיגי מדינות אירופה, הניח גולדמן שגם ביחס לברית-המועצות יש לנקוט בשתדלנות מדינית בדרג הגבוה ביותר. הצלחותיו במגעים עם הקנצלר הגרמני אדנהאור, שתרמו רבות לקידום ענייני הפיצויים שגרמניה התחייבה לשלם ליהודים בגין פשעי הנאצים, עודדו כנראה את גולדמן בתכניותיו לגבי ברית-המועצות. כבר בשנת 1957 החל גולדמן לחפש דרך לבקר בברית-המועצות, על-פי הזמנה רשמית, שתבטיח לו מראש פגישה בדרג גבוה בקרמלין. השאיפה של גולדמן לזכות בהזמנה ממשלתית לביקור במוסקבה, הושפעה כנראה ממאמצי ההסברה הסובייטית שהשתדלה החל משנת 1956 לשכנע את דעת הציבור במערב, שמצב היהודים שפיר וכי הידיעות על סבלו של המיעוט היהודי בברית-המועצות אינם אלא עלילה.

גולדמן הניח, שהסובייטים יהיו מעוניינים להשתמש בו כדי להוכיח לעולם המערבי שאין כלל בעיות ליהודים כמיעוט לאומי ודתי. סביר להניח שגולדמן קיווה להגיע לעסקה עם הסובייטים - ותמורת דיווח שירגיע את דעת הציבור במערב, ישיג הקלות והנחות משלטונות ברית-המועצות.

מכל מקום, הנסיון הראשון של גולדמן ב-1957 להשיג הזמנה רשמית לביקור במוסקבה, הביא להצטרפות הסופר היהודי-אנגלי עמנואל ליטבינוף ל"בר" ולמאבק הציבורי במערב. עמנואל ליטבינוף נולד בשנת 1918 במזרח לונדון, באזור שהיה מאוכלס באותם ימים בשכבות עניות וביניהם ריכוז גדול של מהגרים יהודים ממזרח אירופה. מילדותו ידע עמנואל יידיש וההווי היהודי העממי נשאר קרוב ללבו. הוא התחנך על התרבות האנגלית, ומנעוריו גילה כשרון כתיבה ואהב את הספרות והשירה האנגלית. במלחמת העולם השנייה שירת באפריקה המערבית ואף הועלה לדרגת קצין. צ'רי, רעייתו של עמנואל, שניהלה בלונדון סוכנות בעלת מוניטין לדוגמניות, הוזמנה למוסקבה לארגן שם תצוגת אופנה. מתוך סקרנות, הצטרף עמנואל אל רעייתו, ויצא למוסקבה. עמנואל עבד אז בשבועון יהודי-אנגלי – "Jewish Observer" ועורך השבועון, ג'ון קמחי, סיפר לגולדמן או לאחד מעוזריו בלונדון על נסיעתו הצפויה של עמנואל.

עמנואל נתבקש על-ידי גולדמן לפגוש את רבה הראשי של מוסקבה, הרב שליפר, ולשכנע אותו לפעול אצל השלטונות להזמנת גולדמן כדי להוכיח שחיי דת יהודיים מתנהלים בדרך נאותה. עמנואל ביקר בבית-הכנסת ושוחח עם הרב שליפר. הרב היה מאופק מאוד וביקש ארכה בטרם יחליט אם לפנות לשלטונות בעניין ההזמנה. בפגישה שנייה הודיע הרב שליפר לעמנואל כי בנסיבות הקיימות אין טעם לפנות בהצעה זו

לשלטונות. אין ספק כי שליפר השיב כפי שהשיב לא לפני ששאל את מי שהיה עליו לשאול. הביקורים של עמנואל בבית-הכנסת במוסקבה הפגישו אותו עם יהודים שמצאו דרך לפקוח את עיניו בכל הנוגע לגורלם של היהודים בברית-המועצות. סיפוריהם זעזעו את עמנואל, שעם שובו פרסם מאמר בנושא. כמדומני שב-"Jewish Observer" מיאנו לפרסם מאמר "שירגיז את הסובייטים" ואף עלול להזיק ליהודים, והמאמר פורסם בעיתון אנגלי חשוב. בהמשך מצא עמנואל את דרכו אל "בר" לשם הביאו בנימין אליאב. מאז הקדיש עמנואל ליטבינוף שנים רבות למאבק למען גאולת יהודי ברית-המועצות.

הכשולן הראשון לא הרפה את ידיו של גולדמן. לא קשה היה לו למצוא מתווכים, מרביתם אישים, אשר היו ידועים בקשריהם הטובים עם שליטי ברית-המועצות, כמו אנרי בלומל, עורך-דין יהודי מכובד, נשיא הפדרציה הציונית בצרפת. ב-1958 כאשר הודיע גולדמן במסיבת עיתונאים, שהחליט לא לעלות לישראל ולהתרכז בפעולה בתפוצות, בתנועה הציונית ובקונגרס היהודי העולמי, הוא גם "גילה" שהוא עומד לבקר בקרוב בברית-המועצות. מאז, ובמשך שנים רבות, לא חדל גולדמן להאמין, שיום יבוא והוא יוזמן לביקור רשמי למוסקבה, ויוכל לנהל משא-ומתן עם שליטי ברית-המועצות על גורלם של היהודים שם. עברו מספר שנים עד אשר נפגשתי בפעם הראשונה פנים אל פנים עם גולדמן. לקראת כנס ועידת אינטלקטואלים בפאריס, שהוקדש לדיון על מצב המיעוט היהודי בברית-המועצות, ניהלתי איתו שיחות רבות.

הייתי משוכנע עד עומק לבי שגאולת היהודים תבוא עם עלייתם לישראל. השלטון הסובייטי יכיר בזכותם זו משיווכח בכשולן מדיניות ההטמעה בכוח, מדיניות שהביאה אמנם לכרסום במספר היהודים, אך לא פתרה את הבעיה באופן יסודי. כשולן זה ובנוסף לחץ ציבורי ומדיני, יכריחו את המשטר לאפשר עלייה המונית של יהודים.

גולדמן, לעומת זאת, היה משוכנע שיעלה בידו לשכנע את הסובייטים לאפשר את חידוש חיי תרבות יהודיים מעבר ל"מסך הברזל" ולהקל על קיום החיים הדתיים. גולדמן האמין, כנראה, שיצליח להוכיח לשליטי הקרמלין ששינוי כזה ביחסם למיעוט היהודי, ישפר מאוד את תדמיתה של ברית-המועצות בעולם המערבי ויחזק את השפעתה על שכבות רחבות של הציבור במדינות המערב.

לפי כל הסימנים, שכנע גולדמן את עצמו שדווקא לנוכח המחאות ההולכות וגוברות בציבוריות היהודית בתפוצות וההצלחות הראשונות של פעילות "בר" בדעת הקהל במערב, עליו, על גולדמן, להפגין "איפוק" וזהירות מרבית, ואף להימנע מביקורת על יחס השלטון הסובייטי כלפי יהודים. גולדמן קיווה, כנראה, שקו זה יביא, בסופו של דבר, את ההזמנה המיוחלת ממוסקבה. בשנת 1959, ערב מושב הקונגרס היהודי העולמי, דרש גולדמן שיגיעו למושב נציגים יהודים מברית-המועצות. גולדמן השתדל אצל מנשיקוב, השגריר הסובייטי בושינגטון, ונציגיו בלונדון שוחחו עם מליק, השגריר הסובייטי. שני השגרירים היו, כפי הנראה, מעוניינים שיהודים מברית-המועצות ישכנעו את הקונגרס היהודי העולמי

שאינן בארצם אפליה או רדיפות נגד יהודים. אך השלטונות במוסקבה סברו אחרת. המוזמנים היהודים מערי ברית-המועצות שיגרו הודעות דומות: "לא נבוא ואל תערבו אותנו בפוליטיקה". בסוף שנות החמישים זכתה הסברת "בר" במערב להתקדמות חשובה. היא הצליחה להביא לידיעת הציבור את התעמולה האנטישמית הרשמית בברית-המועצות, כפי שנוהלה מעל דפי עיתונים וכתבי-עת, ובו זמנית החלו קומוניסטים יהודים במערב לתקוף את העובדה שהסובייטים חנקו ומחניקים כל פעילות תרבותית יהודית. למרות שלאחר הוועידה ה-20 גינו את מדיניות סטאלין לגבי יהודים, מצא השלטון של חרושצ'וב דרכים משלו, לפעול בכיוון התבוללות שרירותית ויצירת אווירה אנטי-יהודית בקרב האוכלוסייה ברחבי המדינה. מיקויאן, שביקר בשנת 1959 בארצות-הברית, נשאל על-ידי נציגי ארגונים יהודים שאלות קשות ו"מאשימות" בעניין יחס המשטר הסובייטי ליהודים. ההכחשות של מיקויאן לא עשו כל רושם. "מורגנפרייהייט", העיתון היהודי הקומוניסטי בניו-יורק, מתח ביקורת חריפה על מיקויאן. באירופה עזבו כמה עסקנים קומוניסטים יהודים את המפלגה, ומחו בגלוי על המדיניות הפסולה שנוהגת ברית-המועצות כלפי יהודיה.